

Постановка питання про патріархат передбачає найпростіше розуміння цієї дійсності. Наше розуміння ми виводимо з традиції Отців УГКЦ, зокрема, патріарха Йосипа (Сліпого). Патріархат кожної Церкви, на його думку, є «овочем дозрівання християнської свідомості у Божому люді, у всіх його частинах... видимим знаком зрілості і самобутності помісної Церкви». Патріархат нашої Церкви обґрунтований «історією і вимогами церковного життя». Вперше ідея патріархату, неначе зерно, була засіяна в нашу церковну свідомість у XVII столітті, натомість реально «проросла» вона в XX столітті. Питання патріаршого статусу УГКЦ підняв на II Ватиканському Соборі Йосип (Сліпий) – тодішній Глава УГКЦ. У своєму виступі 11.10.1965 року головною причиною надання УГКЦ патріархату він назвав вияв «вдячності, визнання і співстраждання зі страждаючими і надання їм моральної підтримки». Церква мучеників та ісповідників заслуговує, щоб піднести «Киево-Галицьку митрополію і всієї Русі до патріаршої гідності». Патріарший статус убезпечив би Церкву в Україні від знищення, а Церкву на поселеннях – від поступового поглинання Латинською Церквою.

Попри зворушення присутніх Отців і їх овації, які вони влаштували Йосипові (Сліпому), патріархат Собором не був установлений. Натомість Собор висловився за можливість установлення в майбутньому нових патріархатів у двох тезах: а) патріарший устрій притаманний Східним Церквам; б) у майбутньому при потребі нові патріархати встановлюватимуть Папа Римський або Вселенські Собори.

Остання теза була декларативною, адже не було конкретно окреслено, які саме потреби можуть призвести до встановлення патріархатів, а також не були сформульовані критерії відповідності якоїсь Церкви патріаршому статусу. Неясність канонічних підстав неминуче узалежнювала встановлення нових патріархатів від політичної кон'юнктури чи вольових рішень церковних достойників. Для Церкви-кандидата теза про встановлення її патріархату ззовні означала пасивне очікування сприятливих обставин або сподівання на прихильність людей у Римі.

У післясоборний період патріарх Йосип Сліпий формулює критерії відповідності Церкви патріаршому статусові, завдяки яким стає прозорою процедура встановлення нового патріархату. Цих критеріїв сім: наявність у помісної Церкви власних обряду; мови; богослов'я; літургії; літургійних звичаїв; благочестя; церковного права. На думку Сліпого, «Церква Києво-Галицької митрополії» цілком відповідає патріаршим критеріям.

Спираючись на ці висновки, а також на «Богом даний обов'язок і право боронити Церкву проти будь-кого, хто спричинив би їй шкоду», тобто виходячи з виняткової ситуації загрози існуванню УГКЦ внаслідок Ватиканського-Московського «діалогу», Йосип (Сліпий) 1975 року в римському Соборі Святого Петра започаткував установлення патріархату УГКЦ і прийняв титул патріарха – «видимого символу і уособлення патріархату». Відбулося це під час Божественної Літургії у формі поминання «патріарха Києво-Галицького і всієї Русі». На думку Сліпого, літургійна молитва «за патріарха» є першим кроком на шляху до встановлення патріархату. Наступними кроками є переростання літургійної молитви за патріарха у сповідання віри в Церкву Христову,

втілену в патріяршу повноту своєї помісної Церкви, а відтак вираження цієї віри в правно-канонічних формулюваннях. Такі кроки Церква робитиме в міру поступового зростання її патріяршої свідомости. Отже, установа патріярхату – не одноразова дія, а процес, завершений його канонічним проголошенням.

Візія патріярха Йосипа стала пророчою. Через п'ять років після його смерті виходить з підпілля і відроджується УГКЦ в Україні. Літургійне поминання патріярха в перші десять років її вільного існування набирає масового характеру. Віра в патріярший статус Церкви об'єднує Синод Єпископів. Для мільйонів вірних, вихованих Церквою у вільній Україні, бути патріярхатом стає самозрозумілою річчю, елементом церковної ідентичности. Наочним виявом відчуття Народом Божим патріяршої ідентичности Церкви стала Божественна Літургія, яку в співслужінні Папи Івана Павла II звершив у Львові патріярх Любомир 26.06.2001 року. Свідками цього стали два мільйони учасників Літургії і мільйони телеглядачів, сотні священиків, десятки єпископів, представники Римської курії і сам Папа. Перед Літургією священики спонтанно скандували: «патріярх», на Літургії молилися за патріярха, а двадцять сім прославлених на Літургії мучеників та ісповідників УГКЦ мовчазно засвідчили безумовну зрілість і помісну гідність Церкви. У той день Церква перед цілим світом ствердила себе й ісповідувала патріяршою Церквою. І це було настільки переконливо, що ніхто – чи під час Літургії, чи після неї – не заперечив патріяршого статусу, проголошеного у формі літургійної акламації.

Після цієї історичної події УГКЦ починає втілювати спільне чуття віри Народу Божого в життя. Глибше усвідомлюється закоріненість УГКЦ у 1000-літню київську традицію, пряма спадкоємність між Главою УГКЦ і київськими митрополитами. І тому коли постало питання про патріярший осідок, не було сумнівів, що йому слід бути саме в Києві. Патріярший центр із собором, патріярхією, резиденцією патріярха постає в Києві, об'єднуючи весь Божий Народ. Саме жертвність вірних УГКЦ, свідомість необхідности патріярхату є причиною його розвитку.

Киевоцентричність УГКЦ відкриває її на православні Церкви київської традиції. За словами Йосипа (Сліпого), «нас єднає спільне змагання за самобутність рідної Церкви, за її повноту, якої видимим знаком буде єдиний патріярхат Української Церкви». Чинник патріяршого Києва потужно вплинув на переростання початково конфесійної за характером патріяршої свідомости УГКЦ в церковно-помісну, тобто патріярхат Церкви – не лише греко-католицький і не лише православний. Стало зрозумілим, що справді повна, помісна церковна ідентичність ширша від конфесійної, а суто конфесійний патріярхат, замість об'єднувати, може роз'єднувати. Стало також зрозумілим, що єдиний патріярхат Київської Церкви має включати в себе конфесії київської традиції, бути інклюзивним, а не ексклюзивно виділити одну конфесію як головну, а інші підпорядкувати юрисдикційно. Модель такого інклюзивного православно-католицького патріярхату була запропонована патріярхом Любомиром православним Церквам київської традиції. У цій моделі, подібно як у візії Йосипа Сліпого, установа патріярхату Київської Церкви є процесом з кількома етапами: 1) Церкви київської традиції взаємовизнають православність віри, благодатність Святих Таїнств та єрархії, яка їх звершує; 2) кожна з Церков переходить від юрисдикційної залежности до сопричасної єдности з Церквами, з якими історично пов'язана (Риму, Царгороду і Москви); 3) Церкви київської традиції обирають єдиного патріярха Київської Церкви; 4) цей патріярх служить сопричастю Церков київської традиції; 5) цей патріярх перебуває в сопричасті з Церквами-Сестрами Риму, Царгороду і Москви.

Позитивною передумовою першого етапу устанавлення патріархату Київської Церкви є те, що УАПЦ, УПЦ КП, УПЦ МП і УГКЦ вже визнали і свою Церкву, і інші Церкви спадкоємицями однієї київської традиції «святвоволодимирового хрещення». У цьому вислові фраза «святвоволодимирове» свідчить про одну віру, прийняту святим Володимиром, а слово «хрещення» означає введення охрещеного народу в таїнственне життя Церкви. Тому наступними кроками після визнання спільної традиції є ствердження, що Церкви київської традиції є спадкоємицями однієї віри і сімох Святих Таїнств, звершуваних у Київській митрополії від часів хрещення Руси-України. Визнання спадкоємства Святих Таїнств означає також визнання Таїнства Священства, тобто благодатности єрархії кожної Церкви. Отож взаємовизнання приналежности до святвоволодимирового хрещення означало б можливість сопричастя між Церквами. Ця можливість не включає в себе юридичне підпорядкування і залишає кожну з Церков у попередньому канонічному статусі.

Щодо другого етапу встановлення патріархату – переходу від юрисдикційної залежности до сопричасної єдности, – то завданням УГКЦ є розвиток єдности з Римською Церквою. Складність цього завдання – в різних еклезіологіях обох Церков, а мета процесу – показати, що відмінності збагачують, доповнюють одна одну і, остаточно, різні помісні еклезіології сопричастя між собою утворюють католицьке розуміння Христової Церкви. Перехід до глибшої єдности з Римською Церквою можливий шляхом діалогу. У ньому наша Церква має знати й розуміти римську еклезіологію й водночас професійно представити свою. Римська еклезіологія несе на собі відбиток історії й культури Римської Церкви, для неї «помісність» – зовсім не «инакшість» і не «окремішність». Для окреслення Церкви як визначеної структури в римській еклезіології вживаються поняття «місцевої Церкви» (*Ecclesia localis*) і «часткової Церкви» (*Ecclesia particularis*).

Елементарною церковною структурою (місцевою Церквою) є єпархія. У цьому сенсі місцевою Церквою є Римська єпархія. Кожна єпархія є водночас частиною (частковою Церквою) більшої структури – архієпархії чи митрополії. Такою структурою є Латинська Церква. Позаяк архієпархії і митрополії Латинської Церкви виникали в Середньовіччі інвеститурою (установленням) Римської Церкви, то поняття «Римська Церква» розширилося і стало синонімом поняття «Латинська Церква». Римська або Латинська Церква є частиною (*Ecclesia particularis*) Католицької Церкви (*Ecclesia catholica*). Такими ж частинами Католицької Церкви Римська Церква вважала Східні Церкви. Коли 1054 року Східні Церкви, з римської точки зору, відпали від Католицької, то нею залишилася Латинська Церква, а межі Римської (Латинської) Церкви стали видимими межами Католицької Церкви. Після «повернення» в другому тисячолітті до Католицької Церкви деяких Східних Церков, вони (ці Церкви) знову стали «частинами» (*Ecclesiae particularis*) Католицької, тобто Латинської, тобто Римської Церкви. Тому кожна Східна Церква, навіть патріарша, входить до Західної Церкви, як частина в ціле, з'єднана, «як член тіла з Головою» .

Західна еклезіологія Католицької Церкви уважалася нормативною не тільки для Східних Церков, але й для Церков Африки, Азії й Америки, що виникли в Новітню добу. Ці місцеві Церкви (*Ecclesiae localis*) є частинами (*Ecclesiae particularis*) Католицької Церкви (*Ecclesia catholica*), водночас латинської за культурою і римською за юрисдикцією. Таке розуміння Католицької Церкви зберігається й досі.

Еклезіологія УГКЦ складалася в зовсім інших умовах. Століттями Церква утверджувала свою помісність як окремішність – чи то від Латинської, чи Московської Церков. Поруч із

помісністю, фундаментальне місце зайняло сопричастя з Римською Церквою, виражене у Флорентійській і Берестейській ідеях єдності Церков. Еклезіологія УГКЦ має щодо римської співвідносні, відмінні і доповнюючі складові. До співвідносних належать розуміння єпархій як місцевих Церков (*Ecclesiae localis*), з'єднаних в архієпархії і митрополії, частинами яких вони є (*Ecclesiae particularis*). Відмінними від римської або помісними (окремішніми) складовими еклезіології УГКЦ є входження архієпархій і митрополій до патріяршої (у римській класифікації ще й верховно-архієпископської) Церкви (*Ecclesia patriarchalis*), об'єднаної власним правом (*Ecclesia sui iuris seu autocerphalis*), а отже, й єдиною юрисдикцією. Патріяршою інституцією наша Церква, як і інші Східні Церкви, відрізняється від Римської Церкви, а тому утверджує патріархат як складову своєї помісної еклезіології. Римська Церква також має власне латинське право, яке впродовж століть вважала католицьким (загальноцерковним). Тому й досі вважає юрисдикцію свого права такою, що охоплює й Східні Церкви – «частини» католицького цілого. Наша УГКЦ як помісна не є «частиною» ні Римської, ні Латинської, ні Католицької Церков, як це прийнято вважати в римській еклезіології. Відрізняючись від римської, еклезіологія УГКЦ є не менш католицькою.

Відмінності між еклезіологіями знімаються визнанням їх взаємодоповнюваності у сопричасті Церков, якими і з яких існує Католицька Церква. З точки зору еклезіології УГКЦ, Римська Церква, як і Українська, є Церквою свого права, тобто помісної юрисдикції. Право однієї Церкви не є частиною права іншої ані частиною якогось ширшого, «католицького права». Католицька Церква (*Ecclesia catholica*) не є сумою Церков-частин (*Ecclesiae particularis*), а сопричастям Церков (*communio Ecclesiarum*), тобто зауваженням помісної инакшості кожної і повагою до неї.

Неготовність якоїсь Церкви до сопричастя Церков свідчить, що вона ще не католицька, а відмова від сопричастя – що вона вже не католицька. Саме ж сопричастя – не юрисдикційне підлягання, а взаємне визнання Церквами спільної віри і благодатних Святих Таїнств.

Зі зміною моделі стосунків з УГКЦ Римська Церква позбудеться внутрішніх, суто конфесійних перешкод, що заважають їй зайняти належне їй перше місце в Католицькій Церкві, а Православним Церквам – позбутися своїх перешкод і увійти в сопричастя з нею. Це сопричастя, за словами патріярха Мирослава (Любачівського), стане «сприйнятливою еклезіологічною моделлю для православних», тобто відкриє шлях до реальної єдності Церков Заходу і Сходу. Воно також уможливить наступні етапи встановлення патріярхату Київської Церкви, тобто вибір патріярха – Глави сопричастя Церков (*communio Ecclesiarum*) київської традиції.

03.04.2009 р.Б.

М. Бендик. Патріярхат УГКЦ – сучасний етап становлення // Слово № 2 (39) (2007-2008) с. 45-47

Постійна адреса статті: <http://www.dds.edu.ua/articles/2/slovo/2008/510-patriarhat.htm>